

Marek Gilski

Patrystyczne interpretacje formuły "dia Marias" (przez Maryję)

Salvatoris Mater 9/1/2, 98-104

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Formuła *przez Maryję* pojawia się stosunkowo często zarówno w chrześcijańskiej pobożności, jak również na gruncie refleksji teologicznej. Ogromna literatura poświęcona zagadnieniu pośrednictwa maryjnego odwołuje się właśnie do słów *per Mariam*, które uzupełnia o stwierdzenie *ad Iesum*. Określenie *przez Maryję* nie pojawia się w Biblii. Są tam sformułowania: z *Maryją* (σὺν Μαρίας, μετὰ Μαρίας)¹, *do Maryi* (πρὸς Μαρίας)² oraz *implicite* pojawia się wyrażenie z *Maryi* (Μαρίας ἐξ ἧς ἐγεννήθη Ἰησοῦς)³. W związku z tym rodzi się zasadnicze pytanie o genezę tej formuły. Kto i kiedy posłużył się nią po raz pierwszy? Współcześnie używa się formuł komplementarnych: *per Mariam ad Iesum* i *per Iesum ad Mariam*. W obu przypadkach rozumienie przyimka *per* jest jednak różne. O ile jednak określenie *przez Jezusa* ma korzenie biblijne, o tyle formuła *przez Maryję* jest dziełem Ojców Kościoła.

Celem obecnego artykułu jest wskazanie genezy i znaczenia formuły

Ks. Marek Gilski

Patrystyczne interpretacje formuły διὰ Μαρίας (przez Maryję)

SALVATORIS MATER
9(2007) nr 1-2, 98-104

przez Maryję. Przedmiotem analiz staną się teksty Ojców greckich, ponieważ to właśnie na Wschodzie pojawia się najpierw ta formuła. Nie chodzi więc o analizę wyrażen *przez kobietę* (διὰ γυναικός) czy *przez dziewicę* (διὰ παρθένου), lecz o przebadanie fragmentów, w których *explicite* występuje formuła διὰ Μαρίας lub też διὰ τῆς Μαρίας. Udało się znaleźć około 30 takich tekstów. Analiza kontekstów występowania formuły *przez Maryję*

pozwała wskazać cztery kręgi znaczeniowe, które wyznaczają strukturę obecnej prezentacji:

- a) kategoria zrodzenia (γεννάω, γενεσιουργέω, ποιέω, γίγνομαι);
- b) kategoria zbawienia, naprawienia, uzdrowienia, udoskonalenia (σῶζω, ἀνίστημι, τελέω);
- c) kategoria przejścia, ruchu (διοδεύω, διέρχομαι, παρέρχομαι);
- d) kategoria postrzegania wzrokowego (ὁράω, δείκνυμι).

1. Narodzenie z Maryi

Autorem najstarszego znanego nam tekstu, w którym pojawia się formuła διὰ Μαρίας, jest św. Justyn. W swoim dziele *Dialog z Żydem*

¹ Dz 1, 14; Łk 2, 5; Mt 2, 11.

² Łk 2, 34.

³ Mt 1, 16.

Tryfonem, analizując trzy istotne punkty historii zbawienia, podkreśla, że podobnie jak przed Abrahamem nie było konieczności obrzezania, a przed Mojżeszem nie obowiązywał szabat, święta, ani ofiary, tak też po narodzeniu Jezusa Chrystusa z Maryi nie ma konieczności przestrzegania tych wymogów⁴. Justyn wskazuje w tym miejscu na przejściowy charakter niektórych praw starotestamentowych. Urodzenie Jezusa przez Maryję (διὰ Μαρίας) posiada charakter cezury czasowej, która kończy etap obowiązywania pewnych zwyczajów i otwiera zupełnie nową epokę. Formuła *przez Maryję* służy zatem uhistorycznieniu wcielenia Syna Bożego. Taki sens ma również dodatkowa informacja o pochodzeniu Maryi z rodu Abrahama. W rozumieniu Justyna formuła διὰ Μαρίας broni prawdziwości wcielenia i w zasadzie jest tożsama z określeniem *z Maryi*. I dlatego jest ona tłumaczona w *Patrologia graeca* nie tyle literalnie poprzez wyrażenie *per Mariam*, co w oparciu o kontekst za pomocą wyrażenia *ex Maria*⁵.

Hipolit Rzymski sześciokrotnie przywołuje w swoim dziele *Contra omnes haereses* formułę διὰ Μαρίας. Nie podejmuje głębszej analizy tego wyrażenia, co wynika z faktu, że jest ono przyjmowane zarówno przez pisarzy ortodoksyjnych, jak i heterodoksyjnych. W każdym z tych przypadków formuła *przez Maryję* występuje w kontekście narodzenia Chrystusa⁶. Hipolit referuje poglądy walentynian, pozostających w ramach gnostycyzmu judeochrześcijańskiego. Odmienna chrystologia nie oznacza jednak zakwestionowania samej formuły *przez Maryję*. Jak pokażą dalsze analizy, istnieje możliwość skorelowania wyrażenia διὰ Μαρίας z nieortodoksyjną chrystologią. Efektem takiego połączenia będzie podważenie jakiegokolwiek związku między Maryją i Chrystusem.

⁴ JUSTYN, *Dialog z Żydem Tryfonem* 23, 3; PG 6, 528A: εἰ γὰρ πρὸ τοῦ Ἀβραάμ οὐκ ἦν χρεία περιτομῆς οὐδὲ πρὸ Μωϋσέως σαββατισμοῦ καὶ εὐρητῶν καὶ προσφορῶν, οὐδὲ νῦν, μετὰ τὸν κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ διὰ Μαρίας τῆς ἀπὸ γένους τοῦ Ἀβραάμ παρθένου γεννηθέντα υἱὸν θεοῦ Ἰησοῦν Χριστόν, ὁμοίως ἐστὶ χρεία.

⁵ TAMZE, PG 6, 527.

⁶ HIPOLIT RZYMSKI, *Contra omnes haereses* 6, 35, 3-7; PG 16, 3247-3250: Γεγεννηται ὁ Ἰησοῦς διὰ Μαρίας τῆς παρθένου, κατὰ τὸ εἰρημένον: „πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σε” [...] γένηται λόγος ἐπουράνιος ἀπὸ τῆς Οὐδοῦδος, γεννηθεὶς διὰ Μαρίας; TAMZE, 6, 36, 3-4; PG 16, 3250: ἐγεννήθη Ἰησοῦς ὁ σωτὴρ διὰ τῆς Μαρίας, ἵνα διορθώσεται <τὰ> ἐνθάδε [...] ὁ διὰ Μαρίας γεγεννημένος Χριστὸς ὁ σωτὴρ ἦλθε διορθώσασθαι τὰ πάθη τῆς ψυχῆς. [...] τρίτος ὁ διὰ Μαρίας γεννηθεὶς εἰς ἐπανόρθωσιν τῆς κτίσεως τῆς καθ’ ἡμᾶς; TAMZE, 6, 51, 1; PG 16, 3297: οὕτως <τε> ὁ κατ’ οἰκονομίαν διὰ τῆς Μαρίας γενεσιουργεῖται παρ’ αὐτῷ ἄνθρωπος, <ὃν ὁ Πατὴρ τῶν ὄλων διελθόντα διὰ μητρὸς ἐξέλεξατο διὰ Λόγου εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ>.

2. Zbawienie przez Maryję

Zarówno św. Jan Chryzostom, jak i Pseudo-Makary podkreślają skutki przyjścia Chrystusa na świat. Pierwszy z nich, prezentując obraz startych w proch drzwi piekła, Adama powracającego do raju, Ewy ratowanej przez Maryję (Εἶσαν διὰ Μαρίας σωζομένην), wskazuje na przestrach diabła, który utracił wszystko w wyniku męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa⁷. Formuła διὰ Μαρίας jest tu wpisana w szerszy kontekst odkupienia dokonanego przez Chrystusa. Ratunek dla Ewy jest więc jednym z jego elementów.

Według Pseudo-Makarego, za pośrednictwem Mojżesza (διὰ Μωϋσεως) dokonana się połowiczna naprawa świata. Z jednej strony doszło do połowicznego (ἥμισυ) uzdrowienia relacji z Bogiem, a z drugiej do połowicznego (ἥμισυ) uleczenia ludzkich cierpień. Pseudo-Makary przywołuje w tym miejscu obraz węża na pustyni, dzięki któremu Izraelici uratowali swoje życie. W wyniku działań Mojżesza doszło zatem jedynie do połowicznej naprawy świata, ponieważ Prawo nie prowadzi do doskonałości (τὸ ἥμισυ τῆς θεοσεβείας κατωρθώθη καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ πάθους ἴαθη διὰ ξύλου καὶ ὄφεως, καθὼς προεῖρηται: „οὐδὲν γὰρ ἐτελείου ὁ νόμος”). Dopiero przyjście Zbawiciela spowodowało doskonale naprawienie ludzkiej duszy, co zostało zrealizowane przez Maryję, która zamiast Ewy (z powodu Ewy) przyjmuje Życie, rodząc światu drugiego Adama. Ten zaś wydał siebie na śmierć za zbawienie ludzi (ἡ τελεία κατόρθωσις τῆ ψυχῆ ἐτελέσθη διὰ Μαρίας-ἦτις ἀντὶ Εἶας λαμβάνεται Ζωὴν-τῷ κόσμῳ τὸν σωτήρα τεκούσης, τὸν δεύτερον Ἀδάμ, ὃς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἑαυτὸν εἰς θάνατον ἔδωκε)⁸. Rola Matki Chrystusa w historii zbawienia jest wyraźnie przez Pseudo-Makarego określona poprzez kategorie przyjęcia (λαμβάνομαι)⁹ i rodzenia (τεκούσα). To one jasno precyzują znaczenie formuły διὰ Μαρίας, umiejscawiając ją w kontekście chrystologicznym.

⁷ JAN CHRYZOSTOM, *In Rachelem et in infantes*: PG 61, 700.

⁸ PSEUDO-MAKARY, *Sermo* 12, 9: GCS 55, 1, 24.

⁹ Bardzo interesująca z punktu widzenia języka greckiego jest forma λαμβάνω. Pseudo-Makary używa strony medialnej tego czasownika (λαμβάνομαι), co odsłania nowe pokłady treściowe. Zgodnie z gramatyką języka greckiego może to zatem być bądź medium pośrednio zwrotne (wtedy czasownik należałoby tłumaczyć poprzez zwroty: „przyjąć dla siebie”, „przyjąć dla swej korzyści”), bądź medium dynamiczne, które podkreśla żywy udział fizyczny lub psychiczny podmiotu (wtedy nasuwa się tłumaczenie: „przyjąć z wielkim zaangażowaniem”). Kategoria przyjęcia Syna Bożego wskazuje z jednej strony na skutki, jakie płyną dla Maryi z faktu urodzenia Zbawiciela, a z drugiej na Jej udział we wcieleniu.

3. Przejście przez Maryję

Bardzo wcześnie, bo już w pismach Ireneusza z Lyonu, pojawia się negatywna interpretacja formuły *przez Maryję*. W swoim dziele *Adversus haereses* referuje on poglądy walentynian, którzy twierdzili, że Chrystus przeszedł przez Maryję podobnie jak woda przepływa przez kanał lub rynnę (Ἐίναι δὲ τοῦτον τὸν διὰ Μαρίας διοδεύσαντα, καθάπερ ἕδωρ διὰ σωλήνος ὀδεύει)¹⁰. Takie ujęcie relacji Maryja – Chrystus prowadzi do zminimalizowania związku między Synem Bożym i Jego Matką. Wyrażenie *przez Maryję* oznacza w tym kontekście odrzucenie Bożego macierzyństwa Maryi i deprecjację rzeczywistości wcielenia.

Metafora wody i kanału powraca trzykrotnie w katalogu herezji autorstwa Epifaniusza z Salaminy. Przywołuje on całe partie tekstu Ireneusza z Lyonu, lecz korzysta również z innych źródeł. Analizując poglądy walentynian, trzykrotnie nawiązuje do problematyki pojawienia się na świecie Jezusa Chrystusa. Najpierw zdawkowo bez szerszego komentarza przywołuje cytowaną już przez Ireneusza tezę o przejściu Chrystusa przez Maryję podobnie jak woda przepływa przez kanał (καὶ Ἰησοῦν τὸν διὰ Μαρίας ὡς διὰ σωλήνος παρελθόντα)¹¹. Za drugim razem podejmuje problem konsekwencji takiego rozumienia relacji Maryja – Chrystus. Zwraca więc uwagę na brak związku między cielesnością Matki i Syna, podkreślając, że ciało Chrystusa zostało przyniesione przez Niego z góry (φασὶ δὲ ἄνωθεν κατενηνοχέαι τὸ σῶμα καὶ ὡς διὰ σωλήνος ἕδωρ διὰ Μαρίας τῆς παρθένου διεληλυθέναι, μηδὲν δὲ ἀπὸ τῆς παρθενικῆς μήτρας εἰληθέναι, ἀλλὰ ἄνωθεν τὸ σῶμα ἔχειν, ὡς προεῖπον)¹². W ostatnim fragmencie wskazuje na fakt zstąpienia na Chrystusa w czasie chrztu w Jordanie Zbawiciela w postaci gołębiczy (ἔίναι δὲ τοῦτον τὸν διὰ Μαρίας διοδεύσαντα, καθάπερ ἕδωρ διὰ σωλήνος ὀδεύει, καὶ εἰς τοῦτον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος κατελθεῖν ἐκεῖνον τὸν ἀπὸ τοῦ Πληρώματος ἐκ πάντων Σωτήρα ἐν εἶδει περιστερᾶς)¹³.

4. Ukazanie się Chrystusa za pośrednictwem Maryi

Formuła *przez Maryję* pojawia się u Ojców również w kontekście możliwości zobaczenia Chrystusa. Chociaż według gnostyków nie ma On rzeczywistego ciała, lecz jedynie pozorne (δόκησις), to jednak dzięki

¹⁰ IRENEUSZ Z LYONU, *Adversus haereses* 1, 7, 2: PG 7, 514.

¹¹ EPIFANIUSZ Z SALAMINY, *Panarion* 31, 4: PG 41, 480.

¹² TAMŻE, 31, 7: PG 41, 488.

¹³ TAMŻE, 31, 22: PG 41, 517.

Maryi stało się możliwe widzenie Jezusa. Nie narodził się z Maryi (μη είναι δε αὐτὸν ἀπὸ Μαρίας γεγεννημένον), lecz tylko ukazał się za Jej pośrednictwem (ἀλλὰ διὰ Μαρίας δεδειγμένον)¹⁴. Formuła *przez Maryję* służy zatem jako argument za możliwością zmysłowego poznania obecności Syna Bożego na ziemi.

Kategoria ukazania się Syna Bożego posiada również interpretację ortodoksyjną, obecną u Grzegorza z Nyssy, który w swoim dziele przeciwko Apolinaremu wskazuje na ścisły związek pomiędzy cielesnością (rzeczywistą a nie pozorną), widzialnością (ὄφθη, φαινόμενον), podatnością na cierpienie i wszystkimi innymi elementami przynależnymi ludzkiej naturze, a mianowicie: ssanie piersi, karmienie, zmęczenie, wzrastanie, sen, smutek, odczuwanie głodu i pragnienia, niewiedza, śmierć i wiele innych¹⁵.

Za pośrednictwem Maryi (διὰ Μαρίας) Syn Boży stał się dostępny ludzkiemu widzeniu. Formuła *przez Maryję* narażona jest jednak na niejednoznaczność związaną z samym przyimkiem *διὰ*.

Tę niejednoznaczność podejmuje pochodzące z początku IV wieku, a przypisywane Adamancjuszowi dzieło *De recta in Deum fide*. W tym dialogu czterokrotnie pojawia się formuła *διὰ Μαρίας*. Jest to zapis dyskusji teologicznej, w czasie której dochodzi do przeciwstawienia sobie formuł *przez Maryję* (διὰ Μαρίας) oraz *z Maryi* (ἐκ Μαρίας). W interesujących nas fragmentach Adamancjusz, któremu z pomocą spieszy Eutropiusz, prezentuje naukę ortodoksyjną, podczas gdy jego główny adwersarz Marinus identyfikuje się z poglądami walentynian. Z ust tego ostatniego pochodzi metafora wody i kanału z jednoczesnym zakwestionowaniem znanej z Biblii formuły *z Maryi* (ἐκ Μαρίας). Adamancjusz odpowiada tekstem Łukaszejskiej Ewangelii (1, 35), gdzie pojawiają się słowa: *święte, które z Ciebie się narodzi* (τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἁγίων). W toku dyskusji formuła *z Maryi* (ἐκ Μαρίας) okazuje się być znaczącą pomocą w poprawnej interpretacji wyrażenia *przez Maryję* (διὰ Μαρίας). Ta pierwsza nie pozwala bowiem na kwestionowanie rzeczywistego związku pomiędzy Maryją i Jej Synem, a zatem na zaprzeczanie, że Logos przyjął ciało z Maryi. Skoro Syn Boży nie uważał przejścia *przez Maryję* (διελθεῖν διὰ Μαρίας) za coś haniebnego (αἰσχρὸν), to nie ma

¹⁴ TAMŻE 26, 10: PG 41, 341.

¹⁵ GRZEGORZ Z NYSSY, *Antirrheticus adversus Apollinarium* 24: PG 45, 1173: εἰ γὰρ ὁ ἔνσαρκος αὐτοῦ θεός, ὅπερ διὰ τῆς Μαρίας ὄφθη, τοῦτο πάντοτε ἦν καὶ τὸ φαινόμενον θεότης ἦν, πάντα ταῦτα ἡ θεότης πάσχει, θηλάζει, σπαργανοῦται, τρέφεται, κοποῦται, αἰξεται, πληροῦται, κενοῦται, ὑπνοῖ, λυπεῖται, ἀδημονεῖ, στενάζει, δίψης καὶ πείνης αἰσθάνεται, πρὸς τὴν συκὴν τρέχει, ἀγνοεῖ τοῦ δένδρου καὶ τῆς ὥρας τὴν καρποφορίαν, τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν οὐκ οἶδε, τύπεται, δεσμεύεται, ραπίζεται, ἦλος δι' ἑαυτῆς δέχεται, αἱμάσσει, νεκρὰ γίνεται, ἐνταφιάζεται, μνήματι καινῷ ἐναποτίθεται.

powodu sądzić, że wstydził się wziąć coś z Niej. Cały wywód kończy się pytaniem: Dlaczego było czymś koniecznym, żeby Logos przeszedł przez Maryję, skoro nic z Niej nie wziął?¹⁶ Formuła *przez Maryję* wydaje się być oczywista dla wszystkich rozmówców, ale jej poprawna interpretacja wymaga uzupełnienia o biblijną formułę z *Maryi*.

Jeszcze jeden autor, Didym z Aleksandrii, podejmuje problem prawomocności określenia *przez Maryję* (διὰ Μαρίας). Stawia pytanie, czy nie należałoby raczej mówić z *Maryi* (ἐκ Μαρίας). Komentując Psalm 20 i analizując przy tej okazji prorocstwo Micheasza odnoszące się do narodzenia Mesjasza (Mi 5, 2), podkreśla wyraźną różnicę pomiędzy Chrystusem a innymi ludźmi. Wszyscy bowiem rodzą się z mężczyzny przez kobietę (διὰ γυναικός πάντες, ἔξ ἀνδρῶν δὲ πάντες), podczas gdy Chrystus jest wyjątkiem, ponieważ nie rodzi się z mężczyzny, lecz tylko z kobiety i dlatego trzeba powiedzieć, że Zbawiciel narodził się z kobiety, a nie przez kobietę (ἐκ γυναικός γέγονεν ὁ σωτήρ, οὐ διὰ γυναικός)¹⁷. Widać tu wyraźne rozróżnienie pomiędzy przyimkiem ἐκ rozumianym w sensie przyczynowym i sprawczym oraz διὰ interpretowanym w sensie czynnika pośredniczącego.

Po zaprezentowaniu własnego toku myślenia Didym przytacza również opinię wielu innych, którzy uznają za słuszny pogląd o narodzeniu Chrystusa nie z Maryi, lecz przez Maryję (πολλοὶ ἄλλοι γίνονται λέγοντες οὐκ „ἐκ Μαρίας”, ἀλλὰ „διὰ Μαρίας”: δόκησιν οὖν πρεσβεύουσιν πολλοί)¹⁸. Następnie próbuje wyjaśnić, w jakim sensie można rozumieć tę tezę. Wyraźnie rozróżniając Bóstwo i człowieczeństwo Chrystusa, stwierdza, że Bóstwo jest z Ojca, ale nie przez cokolwiek, natomiast człowieczeństwo z Dawida i Maryi, lecz przez coś (ὁ θεὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔστιν καὶ οὐ διὰ τι, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ Δαυὶδ καὶ τῆς

¹⁶ ADAMANCJUSZ, *De recta in Deum fide*: PG 11, 1844-45: {MAP.} Καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ὅτι διὰ Μαρίας, ἀλλ' οὐκ ἐκ Μαρίας, ὡσπερ γὰρ ὕδωρ διὰ σωλῆνος διέ ρχεται, μὴδὲν προσλαμβάνον, οὕτω καὶ ὁ λόγος διὰ Μαρίας καὶ οὐκ ἐκ Μαρίας. {AD.} Πρόσταξον ἀναγνωσθῆναι τὸ εὐαγγέλιον. {EYTP.} Ἀναγνωσθήτω. {AD.} Ἀναγινώσκω πῶς ὁ ἄγγελος πρὸς τὴν Μαρίαν λέγει: <πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ἁγίου ἐπισκιάσει σοί. Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον υἱὸς ἁγίου κληθήσεται>. {EYTP.} Ἴσως καὶ τὴν τοῦ ἀγγέλου φωνὴν δοκῆσει λέξει γειγενῆσθαι. Τί γὰρ τούτου ἔσται ἀληθέστερον, τοῦ ἀγγέλου φήσαντος: <διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον>; Οὐ γὰρ ἔφη: τὸ γεννώμενον διὰ σοῦ, ἀλλ' <ἐκ σοῦ>. Πῶς δὲ κάκεινο οὐκ ἔσται ἀνόητον, τὸ λέγειν ὡς διὰ σωλῆνος, καὶ τὸ μὲν διελθεῖν διὰ Μαρίας τὸν λόγον ὁμολογεῖν, τὸ δὲ λαβεῖν τι ἐξ αὐτῆς ἄρνεῖσθαι; Καὶ εἰ μὲν δι' αἰδῶ τινα ἄρνεῖσθε, εἴγε αἰδεῖται τὸ θεῖον, [καὶ] τὸ μὲν αἰδοῦς ἄξιον ὁμολογεῖς, Μαρῖνε, τὸ δὲ σεμνότερον καὶ οικονομικότερον ἄρνη. Εἰ γὰρ διελθεῖν διὰ Μαρίας ὁ λόγος οὐκ αἰσχροῦν ἠγήσατο, οὐδὲ λαβεῖν τι ἐξ αὐτῆς ἦδειτο. Τί γὰρ ἦν ἀναγκαῖον διελθεῖν εἰ μὴ τι προσελάμβανεν.

¹⁷ DIDYM Z ALEKSANDRII, *Commentarii in Psalmos* 20, 1, w: *Papyrologische Texte und Abhandlungen* 7, red. M. GRONEWALD, Bonn 1969, 1, 8-10.

¹⁸ TAMŻE.

Μαρίας καὶ διὰ τῆς)¹⁹. To dopowiedzenie wydaje się zatem uzasadniać prawomocność posługiwania się formułą διὰ Μαρίας w odniesieniu do ludzkiej natury Chrystusa.

Powyższe analizy prowadzą do następujących wniosków:

a) Ojcowie Kościoła na Wschodzie rozumieją formułę *przez Maryję* w sensie chrystologicznym. Syn Boży staje się człowiekiem i przychodzi na świat przez Maryję. Formuła ma zatem charakter odgórny: Chrystus – przez Maryję – do człowieka. Nie znajdziemy u Ojców sensu oddolnego: człowiek – przez Maryję – do Chrystusa.

b) Wyrażenie *przez Maryję* jest bardzo rzadko obecne w patrystyce. Wynika to prawdopodobnie z faktu, że nie ma ono rodowodu biblijnego i dlatego, w przeciwieństwie do często pojawiającej się w Biblii i u Ojców formuły *przez Chrystusa*, jest używane jedynie w około 30 tekstach greckich z epoki Ojców.

c) *Per Mariam* posiada zarówno interpretację ortodoksyjną, jak i heterodoksyjną. Ta pierwsza, akcentując pochodzenie ciała Chrystusa z Maryi, podkreśla prawdziwość Jego człowieczeństwa, podczas gdy ta druga podważa związek Syna Bożego z Maryją. Formuła nie jest więc jednoznaczna. W związku z tym posługiwanie się nią domaga się zawsze uzupełnienia o biblijną kategorię narodzenia Chrystusa z *Maryi*. Dopiero łączne potraktowanie obu formuł (διὰ Μαρίας i ἐκ Μαρίας) gwarantuje właściwą interpretację wyrażenia *przez Maryję*.

Ks. dr Marek Gilski

Papieska Akademia Teologiczna (Kraków)

ul. Piłsudskiego 4

PL - 31-109 Kraków

e-mail: mgilski@post.pl

Le interpretazioni patristiche della formula διὰ Μαρίας (*per Maria*)

(Riassunto)

L'autore cerca di presentare la genesi e il significato originale dell'espressione "per Maria" (διὰ Μαρίας) nei testi dei Padri greci. L'espressione viene compresa in chiave cristologica. Il Figlio di Dio venne nel mondo tramite Maria: Cristo – per Maria – a l'uomo. Non si trova lo schema: uomo – per Maria – a Cristo.

L'espressione è usata raramente, perché non è biblica. Se viene compresa nel senso cristologico sottolinea la provenienza del corpo di Gesù da Maria – per Maria (ἐκ Μαρίας).

¹⁹ TAMZE.